

Temat: **Ideologia i film**

W numerze m.in.:

TOTALITARYZMY I KINO

Tomasz Kłys *WYOBRAŻONY FILM FRITZA LANGA*

Fritz Lang, jeden z najbardziej prominentnych reżyserów niemieckich lat 20., wielokrotnie opowiadał o swej dramatycznej ucieczce z hitlerowskich Niemiec. Opowieść tę powtarzał w rozmaitych, zastanawiająco odmiennych albo zawierających coraz to nowe szczegóły wariantach. Dane historyczne dowodzą jednak, że relacja reżysera była konfabulacją. Kłys przygląda się jej jako tekstowi, który ma pewien istotny kontekst, który z kolei ujawnia jego rozmaite podteksty. Historia Langa miałyby być jego „filmem wyobrażonym” – z wszystkimi elementami tak typowymi dla jego kina.

Paul Coates *NARODOWY SOCJALIZM I ADAPTACJE LITERATURY. „DER SCHRITT VOM WEGE” GUSTAFA GRÜNDGENSA I „KLEIDER MACHEN LEUTE” HELMUTA KÄUTNERA*

Autor zastanawia się nad problemem narodowosocjalistycznych adaptacji niehitlerowskich tekstów i rozważa kwestię ideologii formy oraz ideologii treści. Twierdzi, że dziedzina adaptacji faszystowskich jest potencjalnie bardzo interesująca dla teorii filmu, ponieważ ściśle zespolenie sjużetu i fabuły zaciemnia możliwość oszacowania, do jakiego stopnia ideologia zasada się w treści, a do jakiego – w sposobach opowiadania.

Kristin Thompson *POLITYKA RZĄDKU A POTRZEBY PRAKTYCZNE W KINIE RADZIECKIM LAT 20.*

Potoczne wyobrażenie sytuacji kina radzieckiego, uparcie utrzymujące się wśród badaczy niezajmujących się bezpośrednio filmami z Rosji lat 20 zakłada, że kino to, jako „najważniejsza ze sztuk” było hojnie subsydiowane przez porewolucyjne władze. Autorka, badając teksty źródłowe i zestawienia ekonomiczne ujawnia prawdziwe oblicze polityki rządowej wobec przemysłu kinematograficznego. Okazuje się bowiem, że nie mogąc liczyć na pomoc ze strony państwa, odbudowywanie tego przemysłu polegało przede wszystkim na interesach międzynarodowych.

Oksana Bułgakowa *GWIAZDY I WŁADZA*

Kino radzieckie lat 20. i 30., chociaż ostentacyjnie odcinało się od kina hollywoodzkiego, nie zrezygnowało z jednego, tak charakterystycznego dla amerykańskiej kinematografii, elementu – gwiazd filmowych. Tekst Oksany Bułgakowej ukazuje, jak zmieniały się obowiązujący wizerunek i funkcja najpopularniejszych radzieckich aktorek, jak ich władza nad publicznością miała się do panującej ideologii i jak względy polityczne wpływały na kariery jednych i upadki innych gwiazd. Autorka analizuje sam status gwiazdy jako narzędzia ideologii.

Jarosław Twardosz *„STRAJK” SIERGIEJA EISENSTEINA, CZYLI ATRAKCYJNOŚĆ IDEOLOGII*

Twardosz stara się prześledzić, w jaki sposób w pełnometrażowym debiucie reżyserskim Siergieja Eisensteina *Strajk* z 1924 roku przejawia się ideologia marksistowska, a przede wszystkim, w jaki sposób determinuje jego kształt formalny. W swoim wywodzie

odwołuje się zarówno do sytuacji ówczesnego kina radzieckiego na tle kinematografii światowej, a także do awangardowych kierunków dynamicznie rozwijających się w teatrze i sztukach plastycznych Rosji radzieckiej okresu NEP-u. Autor przygląda się drodze twórczej Eisensteina, a także samej tkance filmu. Analizuje użyte w nim techniki oparte na montażu atrakcji, których celem miało być wywołanie szoku u widza i zburzenie obowiązującej w sztuce iluzyjności.

SOCJALIZM OSWOJONY

Piotr Zwierzchowski *ADAPTACJA I PROBLEM AUTORSTWA W KINIE SOCREALISTYCZNYM*

Zjawisko adaptacji w socrealizmie nie dotyczy jedynie praktyki twórczej ani też tekstów krytycznych i teoretycznych poświęconych relacjom filmu i literatury, aczkolwiek problemowi temu przypisywano wówczas pierwszorzędną rolę. W przypadku kultury stalinowskiej pojęcie adaptacji należy rozumieć znacznie szerzej – jako dostosowywanie się twórcy do bieżących potrzeb politycznych oraz podporządkowywanie dzieła filmowego innemu tekstowi bądź metatekstowi. Analiza relacji filmu i literatury nie może zatem ograniczać się do konkretnych zabiegów adaptacyjnych, zmian wprowadzanych w szczegółach opowiadania czy też nawet w sposobie wypowiedzania. Przyjrzenie się modelowi adaptacji obowiązującemu w Polsce w pierwszej połowie lat 50. umożliwi także podjęcie problemu autorstwa w kinie socrealistycznym.

Marek Kosma Cieśliński *REALIZM I KREACJA. REDAGOWANIE POLSKIEJ KRONIKI FILMOWEJ W LATACH 1956-1970*

Autor analizuje kolejne wydania Polskiej Kroniki Filmowej z lat 1956-1970 pod kątem zmieniających się na przestrzeni lat związków filmu i polityki. Cieśliński wskazuje momenty w których w stylistyce kina politycznego realizowanej przez PKF w czasach stalinowskiego socrealizmu oraz w epoce gierkowskiej propagandy sukcesu, które odznaczały się szczególną intensywnością ideologicznego oddziaływania, pojawia się większa dywersyfikacja wykorzystywanych środków wyrazu w okresach, w których cele ideologiczne odchodziły na dalszy plan. Autor śledzi jak atmosfera walki i mobilizacji podporządkowana w sztuce dogmatom socrealizmu, zaczęła ulegać rozluźnieniu i powoli pojawiały się tematy odmienne w poetyce i treści od dotychczasowej powagi i czujności, zaczął pojawiać się żartobliwy ton, zamiast sylwetek przodowników portrety zwykłych ludzi, a nowym obszarem poszukiwań stała się obserwacja codziennej rzeczywistości przynosząca materiały po raz pierwszy dostrzegające negatywne aspekty życia. Cieśliński dość szczegółowo analizuje zmiany w doborze zdjęć i ujęć, stosowanych technik filmowania, zmiany w tematyce, treści i tonie komentarzy.

Bogumiła Michalska *TECZKA KARTONOWA Z KLAPKAMI, ALBO SKURCZYBYK I INNI*

Autorka opisuje dzieje filmu, który nigdy nie miał szans zaistnieć na ekranach. Mowa o filmie Henryka Kluby *Pięć i pół Błedego Józka* wg opowiadania Wiesława Dymnego. Film opowiada o grupie młodych ludzi z prowincji, którzy nie przystawali do obowiązujących w Polsce Ludowej wzorców osobowych. Marzyli o wolności i szerokich przestrzeniach, o życiu wolnym od rutyny i codziennych obowiązków. Film Kluby z pewnością nie był arcydziełem, ale znamieny jest lęk decydentów przed prowokacją, jaka tam była zawarta. Autorka zwraca uwagę na fakt, że nie tylko kwestie polityczne odgrywały tu rolę, ale też swoisty konserwatyzm obyczajowy, jaki cechował urzędników decydujących o dopuszczeniu filmu na ekrany.

Aleksandra Zagańczyk *MIĘDZY PRYWATNOŚCIĄ A IDEOLOGIĄ. „BEZ ZNIECZULENIA” ANDRZEJA WAJDY*

Autorka przytacza i komentuje historię powstawania, kontekst polityczny i społeczny filmu *Bez znieczulenia* Andrzeja Wajdy wpisując go równocześnie w nurt kina moralnego niepokoju. Wajda pozornie skupia się jedynie na prywatnej historii rozvodu dwojga ludzi, a jednak każdy element opowiadania, postacie i wydarzenia mogą być potraktowane jako aluzje do rzeczywistości politycznej PRL lat 70. Zagańczyk wskazuje fakty historyczne i osobiste doświadczenia, które niewątpliwie były inspiracją zarówno dla scenarzystki, Agnieszki Holland, jak i reżysera.

FILMOWA AMERYKA

Anna Misiak *KONTROWERSYJNA WOLNOŚĆ. ELIA KAZAN W AMERYKAŃSKIM PRZEMYSŁE FILMOWYM*

Elia Kazan postrzegany jest jako twórca kontrowersyjny – z jednej strony uznaje się go za reżysera filmów-arcydzieł. Z drugiej jednak strony nie zapomina się o jego roli „przyjaznego świadka” w latach 50, kiedy w Hollywood miejsce miała infiltracja polityczna z inicjatywy senatora Josepha McCarthy’ego. Niewątpliwie Kazan był indywidualistą, który nieustannie walczył o wolność w kinie. Misiak ukazuje drogę twórczą reżysera i jego perypetie z cenzurą demonstrując w ten sposób paradoks demokracji i kultury amerykańskiej.

Marcin Giżycki *AMERYKA WIMA WENDERSA*

Giżycki analizuje filmy Wendersa pod kątem jego niewątpliwiej fascynacji Ameryką. Żaden inny twórca europejski nie zrealizował tylu filmów w Ameryce, które byłyby, jeśli nie koniecznie formalnie europejskie, to przynajmniej jako takie postrzegane. Nie jest to jednak, jak to się dalej okaże, uwielbienie bezkrytyczne. Nie jest to też miłość obustronna. Autor podkreśla rozczarowanie wynikające ze zderzenia wizji reżysera z Ameryką prawdziwą, mitu z rzeczywistością. Mitu zaczerpniętego oczywiście z kina, które Wenders z takim upodobaniem i nostalgią cytował w swojej twórczości.

Agnieszka Kamrowska *AMERYKAŃSKIE PRZEBUDZENIA. TRANSGRESJA IDEOLOGICZNA W FILMACH DAVIDA FINCHERA*

Kino hollywoodzkie zawsze stanowiło jeden z głównych filarów amerykańskiego status quo. Propagując konserwatywne wartości, filmy głównego nurtu tworzą wyidealizowany obraz Ameryki, który coraz częściej spotyka się z krytyką zarówno widzów, jak i samych twórców. Jednym z nich jest David Fincher, który - prowadząc interesującą grę z widzem - tworzy filmy wpisujące się w główny nurt kina. Równocześnie realizuje własną wizję i demitologizuje system, którego sam jest częścią. Jego filmy dokonują transgresji zarówno w warstwie formy, jak i poprzez fabułę. Na poziomie formalnym przekroczenie odbywa się poprzez autotematyzm oraz ujawnienie procesu opowiadania. W warstwie fabularnej reżyser dąży do zdemaskowania amerykańskiej propagandy sukcesu. Kreśląc obraz społeczeństwa nadmiernego zaspokojenia, reżyser piętnuje mity konstytuujące Amerykański Sen – produkt hollywoodzkiej ideologii, który przesłonił prawdziwy obraz społeczeństwa.

IDEOLOGIE WSPÓŁCZESNOŚCI

Katarzyna Citko *„LA MOVIDA” A WCZESNY OKRES TWÓRCZOŚCI PEDRA ALMODÓVARA*

Terminem *la movida* określa się w Hiszpanii ruch odnowy w kulturze i sztuce rozwijający się po śmierci generała Franco. Do głosu doszło wtedy pokolenie młodych twórców, wprowadzających nowoczesne trendy w muzyce, modzie, literaturze, malarstwie i kinie, którym nadawano niekiedy nazwę „subkultury narkotyków”. *La movida* powstała z inspiracji londyńskim neo-punkiem, ale także z wymieszania wpływów kultury pop, punk, heavy metal z rodzimymi elementami zarzuela i sevillanas, po które sięgali młodzi twórcy, trawestując je i parodiując. Artystyczna działalność Almodóvara w tym okresie obejmowała twórczość literacką i filmową, reżyser występował także jako aktor i piosenkarz popowo-rockowy. Autorka opisuje, w jaki sposób reżyser wykorzystywał doświadczenia artystyczne (i nie tylko) z okresu *la movida* w swojej późniejszej twórczości.

Richard Dyer *FUNKCJA STEREOTYPÓW*

Richard Dyer bada pojęcie stereotypu. Wychodząc od definicji Waltera Lippmanna stara się zanalizować poszczególne elementy i aspekty tej definicji – funkcje porządkowania świata, skrótowość, referencyjność oraz zdolność stereotypu do przekazywania wartości. Autor przyjmuje dwie różne perspektywy – nastawienie socjologiczne (jak stereotypy funkcjonują w myśli społecznej) bądź też estetyczne (jak stereotypy funkcjonują w różnych narracjach).

Kinga Jelińska-Manders *THEO VAN GOGH*

Autorka dokonuje przeglądu fabuł i założeń estetycznych filmów Theo van Gocha, wskazując na skłonność reżysera do silnego angażowania się w tematykę polityczną. Theo van Goch, holenderski reżyser-prowokator, został brutalnie zamordowany 2 XI 2004 przez marokańskiego fanatyka religijnego. Van Gogh pełnił w społeczeństwie funkcję błazna, nie bał się wygłaszać wysoce kontrowersyjnych opinii. Pozwalał sobie na „święto głupców”, wolność słowa, brak kategorii, łamanie tabu, mediację. Wierzył w funkcjonalną rolę wypowiedzi. Swych nawet najbardziej obraźliwych kwestii bronił jako istotnych z punktu widzenia komunikacji społecznej. Silne uwikłanie van Gogha w politykę sprawiło jednak, że jego słowa zaczęto odczytywać zbyt dosłownie, pomieszały się reguły gry i punkty odniesienia. Okazało się, że choć role artysty i intelektualisty wydają się powszechnie rozumiane, to jednak w momencie, gdy tematyka ich wypowiedzi dotyka drażliwych kwestii społecznych, zachodzi konflikt znaczeń, a wydźwięk staje się nieostry.

ARTYSTA WOBEC IDEI

Maria Gołębiowska *KAROL IRZYKOWSKI I POSTAWA KLERKA*

Nawiązując do zdefiniowanego przez Julię Bendę terminu „klerk” (intelektualista wyznający zasadę niezaangażowania społecznego i politycznego), autorka przygląda się klerkowskiemu źródłom myśli Karola Irzykowskiego, a także ich echem w pismach Stefana Morawskiego. Gołębiowska twierdzi, że są one szczególnie ciekawe współcześnie, w czasie krytyki ocen czysto estetycznych, kiedy uprawomocnienia ocen estetycznych poszukuje się w zagadnieniach etyki i moralności.

Jadwiga Roskowska *WĘDRÓWKA HEROSA*

Autorka analizuje film *Hamsun* szwedzkiego reżysera Jana Troella. Skupia się przede wszystkim na kontrowersyjnej postawie, jaką zajął Knut Hamsun w czasie II wojny światowej, popierając niemiecką ideologię faszystowską. Roskowska przedstawia powody, które do takiej postawy doprowadziły, ale nie daje jednoznacznych odpowiedzi. Szuka analogii pomiędzy pisarstwem Norwega, a założeniami ideologii faszystowskich Niemiec. Opisuje też postać samego pisarza, jego dzieje, charakter, sposób pisania, związki z rodziną, fenomen i okoliczności powstania ostatniej powieści „Na zarośniętych ścieżkach”. Opisuje

również niezwykle spotkanie Knuta Hamsuna z Adolfem Hitlerem oraz proces, któremu pisarz został poddany u schyłku swojego długiego życia.

Egil Törnqvist *MOTYW WIECZERZY PAŃSKIEJ W TWÓRCZOŚCI INGMARA BERGMANA*

Ingmar Bergman jest jednym z tych reżyserów, którego szczególnie mocno interesują wielkie zagadnienia egzystencjalne i problematyka religijna. Niewątpliwie znaczenie ma tutaj wychowanie reżysera – był bowiem synem znanego pastora szwedzkiego kościoła państwowego. Paradoksalnie historycy i teoretycy piszący o Bergmanie często pomijają owe wątki. Egil Törnqvist bada motyw Wieczery Pańskiej, szczególnie często, choć czasem w zawoalowany sposób pojawiający się w filmach reżysera. Zastanawia się też jak ujawnia i zmienia się stosunek Bergmana do religijności i religii jako takiej.

Z HISTORII KINA

***MIĘDZY PIERWSZYM A DRUGIM DZIESIĘCIOLECIEM „ETIUDY”*. Z Bogusławem Zmudzińskim rozmawia Szymon Pasaj**

Twórca i dyrektor festiwalu Bogusław Zmudziński po raz pierwszy w ramach osobnej imprezy pokazał filmy studenckie w 1993 roku w Dyskusyjnym Klubie Filmowym „Rotunda”. „Etiuda” jest festiwalem filmowym z konkursem etiud realizowanych w szkołach filmowych i artystycznych, uzupełnionym o rozbudowany program imprez towarzyszących. Rozmowa Szymona Pasaja nawiązuje do historii i rozwoju festiwalu.

OKIEM I UCHEM

Marcin Giżycki *SPAGHETTI I POLITYKA*

Giżycki omawia książkę Christophera Fraylinga na temat spaghetti westernów i ich specyfiki gatunkowej w stosunku do pierwowzoru amerykańskiego, poczynając od głównych schematów fabularnych i typów bohaterów, po akcenty polityczne. Na wymowę ideologiczną spaghetti westernów wpływ miała atmosfera polityczna lat 60. we Włoszech i jej echo w filmach obyczajowych tego okresu, które ukazywały rzeczywistość jako pole walki klasowej. Bardziej znaczący wydaje się jednak inny aspekt – a mianowicie tendencja do rozmontowywania amerykańskich mitów, zerwanie z nieskazitelnością głównego bohatera i jednoznacznymi przesłaniami. Filmy te cechuje pewna manieryczność i operetkowość, zarówno w sposobie gry, jak i w sposobie filmowania, co ma swoje korzenie w kulturze śródziemnomorskiej i dyktacie „machismo”, i ten aspekt kulturowy wydaje się badaczom szczególnie interesujący. Reasumując, eurowestern sprzyjał odnowieniu i ożywieniu gatunku we wszystkich jego aspektach.

ANTROPOLOGIA I FILM

David MacDougall *KINO TRANSKULTUROWE (cz. 2.)*

Druga część tekstu będącego tłumaczeniem ostatniego rozdziału książki Davida MacDougalla (*Transcultural Cinema*), zapewne jednego z najciekawszych twórców filmów etnograficznych, piszącego jednocześnie krytyczne teksty antropologiczne. MacDougall jest silnym orędownikiem autonomii wypowiedzi filmowej (wizualnej) wobec „antropologii pisanej”. Niniejszy tekst jest próbą detalicznej analizy wagi wizualności dla antropologii, „pożytków”, jakie może ona czerpać z wizualności. Jest też szczegółową analizą różnicy między pisanymi a obrazowymi środkami przekazu.

KSIĄŻKI O FILMIE

Teresa Rutkowska *KINO W CZASACH WIELKICH PRZEMIAN. CASUS ROSJA*

Recenzja dwóch książek Anny Lawton: *Before the Fall. Soviet Cinema in the Gorbachev Years* (1992) oraz *Imaging Russia 2000. Film and Facts* (2004). Rutkowska pisze, że w obydwu książkach szczególnie inspirujące i ważne jest podejście do kina rosyjskiego jako narzędzia rejestrującego rzeczywistość, nie w znaczeniu prostej reprodukcji, ale przez pryzmat procesu jego powstawania, rozpowszechniania, odbioru i społecznego funkcjonowania, a przede wszystkim odcyfrowywania znaczeń ukrytych.

Alina Madej *UCZTA KINOMANA*

Tekst jest recenzją antologii pod redakcją Andrzeja Gwoźdźdza pt. *Europejskie manifesty kina*. Publikacja ta prezentuje zarówno słynne manifesty przeróżnych kierunków w kinematografii, jak i najślynniejsze „wyznania wiary w kino”, które określały estetykę, poetykę i wartości ideowe poszczególnych autorów i szkół filmowych.

Anna Misiak *KLUCZ DO WOLNOŚCI*

Antologia pod redakcją Maryli Hopfinger prezentuje sytuację kultury audiowizualnej po pojawieniu się nowych mediów. Do nich zaliczone zostają zarówno media elektroniczne, jak i te bardziej już tradycyjne – fotografia, radio, film. Teksty publikowane w antologii rzucają też światło na konsekwencje zaistnienia tych mediów wywołane na scenie komunikacyjnej oraz w całej kulturze.

Piotr Zawojcki *MEDIOLOGICZNE WĘDRÓWKI PO ŚWIECIE OBRAZÓW*

Zawojcki recenzuje publikację znanego teoretyka kina i medioznawcy Andrzeja Gwoźdźdza pt. *Technologie widzenia, czyli media w poszukiwaniu autora: Wim Wenders*. Gwoźdź nie przyjmuje postawy zwykłego monografisty. Tak jak dla samego reżysera jego kino jest punktem wyjścia do szerszych rozważań nad znaczeniem i funkcją obrazu w ogóle, tak dla autora książki twórczość Wendersa staje się pretekstem do spojrzenia na „filozofię mediów” z dużo szerszej, ponowoczesnej perspektywy.

KINO W POLSCE 2002

Oprac. Beata Kosińska-Krippner

Noty o autorach

Summary

Table des matières